

सम्बन्धप्रतिपत्तिरूपमिदं तद्वशात्प्रतिपत्तिरिति गतत्वेनातिशयिकत्वात् । वि-
नापि वा प्रायःशब्दमभिहितस्य तस्यानुसन्धाने प्रसङ्गः । तत्र कानन
संज्ञासंज्ञिसम्बन्धवशादेऽप्यन्यत्रैव यदाकारसमभिधायकत्वात्वाया
अन्यथानुपपत्तेः प्रमादत्वात् ननुपमानस्य । उपमेय संज्ञासमभिधाय-
तेति विशेषणे च पूर्वकथं निरासः । बाधार्थत्वापि तादृशेव प्रतिपत्ति
वाच्यतातिदेशवशात्काननानुपपत्तिरिति तथैव प्रत्ययाद्याप-
नात् । काननैकदेशस्यापि तावत्त्वेन विवक्षितत्वे सहाशेगवयवत्वादि
रूपमिदंऽपि इत्यत्र प्रसङ्गात् । प्रतीत्युत्पत्तिरिति प्रतिप्रयोगकीभूतं याव-
त्तावदाद्यं विवक्षितमिति चेन्न अन्यभावितावयववशात्तादृशप्रति-
पत्तिरिति तस्य प्रयोजकत्वात् । उपमिति प्रतीतिरिति तु पूर्ववन्निरु-
पमिति । यावत्संज्ञासंज्ञिसंज्ञाप्रतिपत्तिरिति तावद्विवक्षितमिति चेन्न सत्त्व-
सहाशितसंज्ञाप्रदेशार्थानुसन्धानेऽपि प्रसङ्गात् । किञ्च यदा तर्कानु-
सन्धानविरहितः सत्यप्येवंविधानुसन्धाने सादृशमेव गवयपदप्रवृत्ति
निमित्तमिति सति फलमुत्पद्यते । तदा तस्याप्रमाकारणस्यापि उपमा-
नत्वमापद्यते प्रमाकारकमिति विशेषणप्रत्येकप्रत्येकं चानुसंहितरूपव-
द्यार्थानुमित्युत्पादेनाप्येतादृशानुसन्धानमुपमानं स्यात् । अत्रातवि-
द्यवप्रमाफलकमिति विशेषणीयमिति चेन्न तत्तु गत्या अत्रातत्वस्योपमेये
ऽप्यभावात् । अत्रातव्याप्तवशाद्यमानस्येति च कृते भवति तस्मिन् तेन
सहा अत्रातवावगतमुपमिति करणमपि न व्याप्नुयात् । उपमेवेन सहा
अत्रातवावगतत्वात्तावप्यनुमतिरिति प्रसङ्गस्तदवच्छेदः । अनुमेयेन सहैति
कृते च तदनपराधव्याप्तिरित्यस्यैव । संज्ञासंज्ञिसम्बन्धप्रतिपत्तिरिति
मिति चेन्न तथात्वासिद्धेः अर्थापत्त्यादिसत्प्रतिपत्तिर्देवस्यमात्रत्वात् । अन-
नुमित्तिजनकं तादृक्प्रतिसन्धानमुपमानमिति चेन्न सत्त्वतीयस्यानु-
मित्तिजनकत्वात् । अत्रापेक्षायाश्च जनकत्वस्य सामान्याकारपर्यावसा-
यिनोनिमित्तं अत्रातवसम्भावितत्वाच्च अनुगमेन व्याप्नुकत्वादिति । किञ्च
तोसादृशं विद्यायावयवत्वमिति गवयवृद्धार्थताप्रतीतिः अत्रातवावयव

तर्कमपास्त्य न स्यादिति तदुपन्यासस्थितौ विमानुमानिकेव तत्र गवय-
त्वस्य गवयपदवाच्यताप्रमितिरित्यं ज्ञेयम् । सन्नप्रति हि प्रयोगः वि-
मतिपदं गवयश्चन्द्रप्रकृतिनिमित्तं तत्रात्रे तर्कस्य विषयीक्रियमात्र-
विपर्ययकत्वात् न घटत्वं न तदेवं यथा गोत्वं तथा चेदं तत्तज्ज्ञेयम् । न
सृष्टिः सम्भवोभूतपैथिल्यादिहोषविरहितैर्न निवेदितविपर्ययस्यार्थो
नयं तथेति । अथवा गवयपदस्य सम्भवत्प्रकृतिनिमित्तात्तरमनुपपद्य-
माना प्रोक्तगोसादृश्यसामानाधिकरण्यास्यार्थद्वयत्वप्रकृतिनिमित्तक-
सामान्यपत्तीत्युपापत्तिरेवात्र प्रमाणमस्तु । सा च त्वया व्यतिरेकी-
कृत्य परेण दृष्टगेनावश्यं प्रमाणावैय्येति ।

अन्तेऽपि क उच्यते । आसवात्तं शब्दः प्रमाणमिति हि न युक्तं
विरुद्धासुपपत्तेः । तथाहि कोऽयमाप्तेः नाम । यथाहृदवादीति चेन्न
आस्तिप्रतिपक्षवादिवाक्येऽपि प्रसङ्गात् । प्रमाणदृष्टेतिविशेषणे च तथा
भूतस्यान्धकारादव्यतामात् । यथाप्रमाणेति करणे चात्र तथाभूत-
वादिवाक्यावधार्यस्यापि व्यापनात् । यावद्यथाप्रमाणदृष्टे निरुक्तौ च
प्रायेणातथाभूतत्वादेव ज्ञातव्यं तदव्याप्तेः । नहि यावत्प्रमितं ताव-
दभिधीयते यथाप्रमितस्यैव च बहुवैक्यमिति व्याकारे च बुद्धिष्ठिर-
वाक्यस्याप्यनेवभूतत्वेनास्तिप्रसङ्गः । तत्र विषयइतिविशेषणे च वि-
शेषस्वरूपस्य विषयस्यासाधारण्येनाव्यापकत्वापातात् । अथ निर्दोषस्य
वाक्यं तथेति चेन्न सदोषस्य आस्ति घटइत्यभिधत्तवोऽस्ति घटइति
देवाग्निर्गन्तव्यार्थवाक्याश्रितेः । तत्प्रमाणं न भवत्येवेति चेन्न पूर्वमुक्तो
परत्वात् । प्रकृतिसामर्थ्यं न प्रमाणवत्प्रत्यक्षसम्भवादापाततः सन्ने-
हेऽप्यपेक्षान् सामान्येनानिर्दोषत्वस्य भीमाग्रहेऽप्यभावात् विशेषत
कावावस्थासाधारण्यप्रार्थनसायिवात् । यथार्थवाक्यं शब्दः प्रमाण-
मित्यत्र को दोषइति चेन्न पूर्वोक्तथार्थद्वयस्यैव साव्यवधानः ।
यथार्थत्वविशेषणस्य घटइत्येववाक्यवच्छेदकत्वयोः पूर्ववदोषस्य हि-
तीयः । वाक्यवानिदमित्यत्र द्वितीयः ।

तथाहि किमिदं वाक्यं नाम । एकार्थावच्छिन्नपदसमुदायो वाक्यमिति चेन्न एकत्वविषयत्वावच्छिन्नत्वानां वाक्यानि दृग्गोचानि तावत्संस्तुपदपदार्थानां चिन्तवासः । सुप्तिङन्तं पदमिति केचित् वर्णा विभक्तप्रज्ञाः पदमित्यन्ये । तत्र नाद्यः प्रत्येकं निमित्तस्य प्राव्यापकत्वात् पृथक्प्रवृत्तिनिमित्ततायाश्च वाक्यसङ्ख्याः प्रापकत्वापत्तात् । नापि द्वितीयः विभक्त्यर्थस्यानुगतस्यासम्भवात् विभक्तिरित्यनेन सुप्तिङ्मात्रादिर्वाविभक्तिरित्यनेन च तत्सिद्धादिः पृथक् पृथगेव विभक्तिसंज्ञाविधानात् शब्दसाम्येन च कक्षगामेगात् । किञ्च वर्णादिति वृद्धत्वस्य विवक्षितत्वे अहमित्यादेरपदत्वप्रसङ्गः । अविवक्षितत्वे देवदत्तइत्यन्ताकारस्य पदत्वायात् तस्य विभक्त्यपत्तात् । सार्थकस्येति चेत् भवतीत्यादौ श्रवकारादीनां पदत्वप्रसङ्गः शयः सार्थकत्वात् । यतो विहिता विभक्तिरुदिति चेन्न श्रवकारं परित्यज्य पदत्वप्रसङ्गात् । तन्मध्यपतितत्वाच्चवकारोऽपि गृह्यत इति चेत् तर्हि यत्र विभक्तिर्विधीयते तत्र तद्विभक्तिमध्यपतितत्वं पदमिति वा विवक्षितं यत्र विभक्तिर्विधीयते तत्र तद्विभक्तिमध्यवर्त्तिसहितं पदमिति वा । आद्ये श्रवकारस्यापि पृथगेव पदत्वप्रसङ्गः अक्षरस्य प्राव्यापकता । द्वितीये देवदत्तइत्यस्यापदत्वप्रसङ्गः मध्यवर्त्तिनोऽभावे मध्यवर्त्तिसहितविशेषणभावात् । अचिन्मध्यवर्त्तिसहितस्य अचित्वेवमस्य चेति वयसम्भवमिति चेन्न एकानुगतरूपानभिधाने अक्षरस्य प्राव्यापकतापत्तेर्द्विवारत्वात् । किञ्च देवदत्तखिल्यपि पदं स्यात् । अथापशब्देऽयं पदत्वे सति इत्यादेर्विधानस्यावश्याभावादिदिति चेन्न यस्यवाच्यमपशब्दस्तस्यैव भवतो दोषः प्रसज्यते अपशब्देऽपि पदत्वत्वं गतमिति । तस्मात्प्राणिनिनाचार्येण शब्दसिद्धयै पदसंज्ञेयं इत्यादिविधानुदोघेनापशब्दद्वयाभावेनैव कृता नदीसंज्ञावत् । ननु लौकिकपदव्यवहारसिद्धयर्थं साधु शब्दविशेषे तत्पक्षं तस्यान्वयेन अक्षरं वाच्यमन्यथाशब्दीनन्वेदीरित नदीसंज्ञाप्रत्यभिज्ञार्थां यावः प्रार्थयमानः ज्ञाननखलीमखीकामि-

मानी भवानीहेतुः । अथोच्यते विभक्त्युत्पत्तये सत्त्वगुणप्रकृत्या
निष्पन्नं व्यवहारिकं पदमिति कलङ्कमस्तु । मैवम् सर्वसत्त्वगुणप्रकृतौ
सर्वभावाभावात् । सम्प्रत्यक्षं चक्षुर्गणप्रकृत्येति चेन्न सम्भवत्यं तत्काले
कालान्तरे वा विवक्षितम् । आद्ये देवदत्तवित्त्यपि पदं स्यात् इत्य
विधानकाले विवर्गस्यासम्भावितत्वात् । कालान्तरेऽपीति पर्यै देवदत्त
इत्यपि पदं न स्यात् इत्यादिपदपूर्वज्ञाजभाविभो यदुद्योगोपादेरकर-
णात् । शब्दान्तरसंविधित्तिरेकेण यद्भावि लक्ष्यं तदिवक्षितमिति
चेन्न जीविकाशून्यत्वाच्चलित्यर्थे जीविकां कृत्वा व्याचष्टइति प्रयुज्य-
माणं बाणं स्थत् । एकार्थत्वच्छिन्नपदसमुदायस्य तथापि गतत्वात्
कालेत्यनेन सम्प्रत्यक्षं जीविकामित्यस्योक्तप्रवृत्तयोगे संग्रहीतत्वात् ।
बहुपाधिका यत्कलङ्कप्रकृतिकदुपाधिसम्यक्तौ तेन निष्पन्नं तथेति
चेन्न यत् नान्यदुपाधिसम्यक्तिकत्वं केवले तस्यां सत्यमित्यस्याभावाद्
पदत्वापत्तेः । यस्यामवस्थायां यस्य सत्त्वगुणस्यापनिपातकत्वसर्वसत्त्वगुणौ
विभक्त्युत्पत्तिं पदमिति चेन्न यस्यामवस्थादामित्यवस्थानां भिन्नभिन्ना
कारेण परामर्शे लक्ष्यगत्यानुगमादव्यापकतादोषः । अथस्यामा मैव-
नवविधितमसम्भावितत्वं । सर्वदा सर्ववस्थाविषये लक्ष्यप्रसङ्गा-
दिति । सच भवति भवतो वा पृष्ठः पृष्ठाविति वा वटं घटाविति
चेत्यतिशक्तिः । एतेनायौ लक्ष्येण वाक्यं तदित्यपि निरस्तम् ।

आमुनरर्थापत्तिः । अन्यथानुपपत्तिरिति चेन्न यतोऽन्यत्वं तत्-
सिद्धेरग्रे तदसिद्धेः । सिद्धे गानुपपत्तिरिति चेत् विशेषणकत्वच्छेदा-
प्रतीतौ तद्वैयर्थ्ये न तदनुपादाने सर्वथानुपपत्त्यर्थतायां कस्यचिदोष्ठात्
केनाप्यनुपपत्त्यर्थत्वे साध्यसिद्धप्रत्ययवसागात् । प्रमाणमेव विरोधानुप-
पत्तिरिति चेन्न अस्तिद्वत्वात् प्रमाणवेनाभिमन्यमानयोरिति चेत्
अभिमन्येवार्थत्वेऽतिप्रसङ्गात् । ज्ञानार्थत्वेऽप्युक्तोपादानिहितिरिव ।
अनिर्णीयमानप्रमाणप्राप्तायावोरित्यत्रापि तथैव तथाहि शक्यति
पक्षेऽपि तस्य तदुपादानप्रमाणकत्वापत्तेः । तत्र विरोधेन व्याचष्टेवा

प्रमाणत्वनिश्चयः यच्च तु तेषां तद्विवक्षितमिति चेन्न सत्यप्रतिपक्षवदन्य-
त्रापि विरुद्धाद्येत्वेनैवाभासत्वात्विशेषात् । तर्कयोगिर्विरोधोऽपेक्षित
इति चेन्न मिथोविरोधेन तर्कयोग्याभासत्वात् । विशेषप्रकृतप्रमाणार्थं
प्रतिपक्षविषयवत्त्वयोऽविशेषप्रकृततद्विपरीतार्थप्रमाणस्य विरोध
इति चेन्न विशेषविषयप्रमाणवोधितत्वेवदीक्ष्ये सति तद्विरुद्धार्थसांशे
संशयस्य दुर्बलस्यानवकाशत्वेनाविशेषप्रकृतप्रमाणविषयतां तदीयां
योग्यरवितुमशक्यमाकर्षादेव । अविशेषप्रकृतस्य प्रमाणस्य तद्विपरी-
तार्थविशेषविषयस्य च प्रमाणस्य विषययोस्तद्विपरीतत्वविशेषप्रती-
त्यङ्गीकारजन्यायां परस्परविरुद्धत्वप्रतीत्यै धर्मिणोर्विमुखधर्माभ्या-
सस्य भेदस्य विरोधविवेकनरूपेण तद्वैभवं प्रवेशतया तद्विरुद्धो यस्य सत्या-
न्तरीयकस्य वान्यत्वे वान्यतयस्य प्राप्तेः । विद्याविशेषप्रकृतस्यैव तस्य
अविशेषविषयत्वम् । अथ सामान्यतः प्रकृतस्य तन्मन्तरीयकतया
प्रागेव विशेषविषयस्य विशेषविषयत्वेनास्मान्तरस्य विशेषविषयत्वं वा
सामान्यस्य तद्विवक्षितस्य विशेषः इति तद्विपरीतत्वविशेषगतं किमपि
धर्मान्तरमिदानीं प्रसीयते । नात्र अर्थापत्तेर्भ्रमकरत्वात्प्राप्तेः । न
द्वितीयस्तदनुक्तवत्त्वायेत्यसौ तद्विपरीतप्रतीत्यसम्भवात् । न तृतीयः
सामान्यस्यानन्तर्भावितान्यस्य प्रत्येतुमशक्यत्वात् प्रागेव तत्सिद्धेः ।
नापि चतुर्थः तद्धि प्रतीयमानविरोधिव्यतिरिक्तत्वमन्यथा स्यात् ।
नास्त्यः सप्रतीतौ सामर्थ्यानुपदर्शनेनानियमप्रसङ्गात् । न प्रथमः
कानुशातनगताविव्यक्तिं चाक्षुषाक्षुषादिशक्तिं गन्धादिनादात्म्य-
वर्तमाने तदुभयप्रमाणादात्म्यविवक्षितानुदासं विना विरोधासिद्ध्या
तदुभयविद्यावयवस्यैवासिद्धेः । तदुभयप्रतीतौ च तद्विपरीतस्य प्रागेव
तत्प्रतीत्यर्थवत्त्वमुदादत्तपक्षेः ।

येत्यानुपपन्नोऽभावप्रमाणकारणमित्यप्युक्तं प्रमाणभासस्य तत्प्रा-
प्तेः श्रमानुदयप्रसङ्गात् । उपलब्धभासवत्प्राप्तस्य तत्प्राप्तेः प्रसङ्गवन्निम-
प्रतिसम्भवनतः प्रीतभासानुदयप्रसङ्गात् । नाशभेदात्तत्वाविरोधइति

चेन्न तथापि संकटयोरन्योन्याभावाद्यद्वयप्रसङ्गात् तादात्म्यस्य सङ्ग-
मात्रानतिरेकात् स्वभावसङ्गुत्वे च तत्प्रतिभावस्य धीमात् । किञ्च
बोध्यतां हि तत्तद्विनाभूतान्यप्रतियोगिप्रमायकसाकल्यमिच्छते तथा
सति च यत्र भावोपलब्धौ स्तत्राप्यभावप्रमा स्यात् । अहि तत्र हेतु-
व्यतिरेकोऽयं वा सत्यं वा तदभावप्रमात्वच्छेत् । तत्तद्विनाभूतविरह-
सहितः स तथेति चेन्न तद्विनाभूतव्यतिरेकस्य तद्व्यतिरेकेणैवास्त्वथा-
तिद्वयसन्निधेरपि हेतुत्वाङ्गीकारे प्रमायाभावात् । व्यत्ययान्नोक्तस्या-
ध्वलने व्याप्तिरूपस्य तावदेवैवावयविना वा व्याप्तिरूपस्य तद्व्यतिरेकस्य
विरहेतुर्विराजोक्ताभावग्रहे सा गमिष्यते । अयं च योगस्तु नार्थ-
व्याप्तिरुपपन्नस्य तद्विरहसहितः स तथेति चेन्न प्रतियोगिसन्निकर्षस्य
हि प्रतियोग्यनुपपत्त्ये तावदेतुताङ्गीक्रियते तत्र हि सन्निकर्षव्यति-
रेककार्यान्वयोदाहरणमेष्टव्यं ननु न यदि तदा सन्निकर्षस्य हेतुत्वैव
कुतोऽन्तर्गताऽन्यथैव कार्योत्पत्त्युपपत्तेः । एष्टव्यमेतर्हि तन्निवेदाद्विरहो-
द्यवधायकत्वेन्द्रियसन्निकर्षस्य परमार्थसम्भवावयवसङ्गतादसम्पत्ते-
रभावप्रमा स्यात् । यत्र व्यवधायकाभावः प्रतियोग्यनुपपत्त्ये ना-
स्तीति चेन्न सन्निकर्षव्यतिरेकस्य प्रमाव्यतिरेकप्रयोजकत्वावधारणो-
दाहरणमेव तर्हि तन्न स्यात् । व्यवधायकस्य सन्निकर्षविरोधेनैव प्रमा-
विरोधित्वमिति चेत् तर्हि व्यवधायकाभावः सन्निकर्षोत्पत्तेः कारणं
न त्वभावप्रमाविशेषोत्पत्ताविति स्थिते स प्रसङ्गस्तदवस्थपथः । नच
सन्निकर्षभावदेव तदानीमुक्तकारणसम्पत्तिः प्रतियोगिसन्निकर्षस्य
भावप्रमात्वादकत्वे नित्यं तदनुत्पत्त्यापत्तेः । अतएव नाव्यवधानस-
धिकां कारणमेष्टव्यमिन्द्रियसन्निकर्षस्य तदुपपत्तिः । न चाव्यवधाना-
त्कारोऽपि प्राज्ञास्तितायहादौ व्यभिचारात् । अनु व्यवधानसङ्गा-
वेति यत्र परमार्थतोऽस्त्यभाव एवोक्तिकारणोदभवावधारणमस्यैव
नो विरोधो न तावद्भावयोगिन्द्रिये तावता तद्विरहप्रमा प्रसज्यते ।
तर्हि प्रतियोग्यभावसहितोऽनुपपत्त्यवयवभावप्रमासम्पत्तौ जहीहि

योग्यताविशेषकनिवेदनकसनम । योग्यताविशेषकप्रतीपेऽनुपपन्न-
माश्रिता वस्तुगत्या प्रतियोग्यतावेधस्यपि नाभावनित्यस्य कदाचित्तु
संशयो जायते तत्कथं तथाङ्गीक्रियत इति चेत् तर्हि व्यवधानेऽप्येवमेवेति
योग्यताविशेषकप्रतीपेपि तुल्यम् । अपि च नेषस्य वास्तवं सत्यं
प्रमाणकोटावशिष्टेषामेव नेयवस्तुसत्त्वनिर्धारणार्थमेव हि प्रमाणा
प्रमाणविवेचनं विशदयताम् । अन्यथानुमाने व्याप्तावुपधिजिरासा-
दासो कार्यः स्यात् व्याप्तपक्षधर्माताज्ञानसाधनस्यैव कारणत्वाङ्गीकारेण
सौकर्यात् । प्राङ्मुखिताप्रभितो च यद्यभावप्रमाणादां मन्यसे तर्हि
सा न स्यात् । तन्नेदर्शनाद्यमानाभावप्रमेत्याभावभाववास्तवसत्ता-
विरहस्यापीदानीं कचित्सम्भवात् । कलविषयकालिकाभावोपपत्ति-
ताम्यदेः कारणतोऽतिनिवेशने विशेषाभावात् । तदुपपत्तिवत्त्वस्यैव
विशेषकस्य विशेषत्वेऽतिप्रसङ्गात् । तथापि सामान्यतोऽविशेषाभावाऽ
सिद्ध इति चेन्न तस्य सत्ये निर्वचनपाशात् ।

कश्चाद्यसिद्धो नाम । तथाहि व्याप्तत्वपक्षधर्मताभ्यामप्रमितो
ऽसिद्ध इत्यलक्षणे हेत्वाभासान्तरात्तामपि असिद्धप्रवेश एवं सति
स्यात् । व्याप्तिपक्षधर्मतां तत्रमिति वा न विवक्ष्यते हेतुदोषत्वा-
भावात् । ननु नेदमीदृशं तथाहि केचिदोवा व्याप्तिपक्षधर्मतासत्
प्रमितिर्विरहाभावात् केचित्तु व्याप्तादिषिङ्गभङ्गभूताः प्रतिबन्धक-
तया प्रमित्युपपत्तिं विवक्ष्यताम् केचिदोषभूयं भजते । तत्र प्रथमे
ताम्यदसिद्धमध्यमस्थासते । तद्यथा व्याप्यतासिद्धः सोपाधिरूपः ।
कनौपाधिकसमन्विता हि व्याप्तिः सहोपाधिता वानुपाधिताविरह-
रूपेण स्वमभिचारवासिदिरप्यसिद्धासेवास्तर्भवितुः । पक्षपक्षोपा-
सस्याम्यस्य अतिरेकरूपा हि सा सिद्धसाधनमपि तथैव सिद्धा-
धर्मिततधर्मविशिष्टो हि धर्मो मूढ उच्यते । यत्र सिद्धं न तत्र
सिद्धाधर्मिभास्ति ततो विशेषताभावापत्तौ विशिष्टस्य प्रत्यक्षस्य
तथाभावाः । नच वाच्यं यथा स्वमभिचारत्वादुपपत्तिमिति इत्यमेव

सकृदभिचारस्य दोषत्वं तथासिद्धत्वात्तत्र सिद्धाद्यभिधा बाधोति
 सिद्धत्वस्यापि पृथगेव दोषत्वं प्राप्नोति सिद्धादरेणसिद्धिपर्यव-
 सावित्वात् । अन्यथा व्याप्तादिविरहपर्यवसायितानायेक सकृदभि-
 चारत्वादीनामप्यसिद्धावेवाप्तभावं स्यादिति । यतः सिद्धाद्यभिधा
 भावो न प्रतिपत्तासिद्धत्वात्सिद्धादुच्यते । किं नामेकाभासस्य तस्य
 तस्य यथादर्शनं प्रत्यक्षादरेवाधिगम इत्येव तु तत्र यन्नास्ति तत्र
 सिद्धत्वं प्रयोजकमित्येतावन्मन्त्रेण सिद्धत्वमुपन्यस्यते सिद्धसाधने नति
 व्याभावमनुमातुं सिद्धतवेति एवं स्वरूपासिद्धिरपि पक्षधर्मताविरह
 रूपेण । ये तु व्याप्तिपक्षधर्मताविरहमिच्छन्भूतास्तेऽसिद्धतः पृथगेव
 हेत्वाभासाः । तदथा विरहः साध्यविपरीतत्वात् तत्र साध्यव्यतिरेक
 व्याप्तता हेतौ न साध्यव्याप्तताभावः । किन्नाम साध्यव्यतिरेकेण सहाभे-
 दाधिकासम्बन्धोऽन्यथासौ इत्यनेव पक्षधर्मताविरहात्मापि जायम् ।
 किन्नाम ततः साध्यव्यतिरेकेण सह निरुपार्धित्वसम्बन्धात् तत्र साध्य
 व्याप्तिरस्य बाधोत्यनुमीयते । तथा सति च साध्यव्याप्तिव्यतिरेकेणसिद्ध-
 साधिरहः पृथगेव हेत्वाभासो भवति । एवमनैकान्तिकोऽपि न व्याप्ति
 व्यतिरेकरूपः किन्तु तस्मिन्नुमेव । तथाहि हेतोरन्वयस्य व्यतिरेकस्य
 वा व्यभिचारो न साध्यसाधनव्याप्तिविरहात्मा किन्नाम व्यभिचारो
 हेतुः साध्यव्याप्तिविरहं विना न सम्भवतीति सिद्धभावेन व्याप्ति-
 भङ्गं बोधयति । यदि हि निरुपार्धः साध्येन सम्बन्धोऽस्य भवेत्तर्हि
 व्यभिचारितुं शक्यात् । तस्माद्याप्तिविरहसिद्धं व्यभिचारो ननु
 व्याप्तिविरहः पक्षधर्मताविरहरूपता त्वनैकान्तिकस्यासम्भावितैव अतः
 प्रतिपक्षतावाकाशवन्ममानविभेदप्रतिपक्षप्रतिरुद्धतया यत्साध्यवि-
 व्याजजनकत्वं हेतोः स प्रतिबन्धकसङ्गावे काव्याजजनकत्वमिवरकारण
 साधारण्ये वस्तुसम्भावः । तस्य व्याप्तिपक्षधर्मताविरहरूपता यत्स-
 म्भावितैव । बाधस्तु साधनवति पक्षे साध्यभावबोधनात्मा भवद्वि

न व्याप्तिविरहवगमकम् । सामान्यतोऽनैः पाधितसम्बन्धोपा हि
 व्याप्तिः । साधनवति च साध्यविरहे न सौपाधिता साध्याविरोधिस-
 भावत्वान्तस्थाः । नाप्यसौ सामान्यतः साध्यसाधनसम्बन्धस्य विरहकम् ।
 बाधे सत्यपि सामान्येन साध्यसाधनयोः सम्बन्धस्य दृष्टान्तावगतस्या-
 न्यपत्तापत् बाधस्य किञ्चिद्विशेषविषयत्वात् सामान्याकारपरिग्रही-
 तस्य सम्बन्धस्य विशेषान्तरमादाय शक्यैव सानाविरोधात् । तस्मादि-
 शेषबाधे न सामान्यतः सम्बन्धस्य सौपाधिता धनमीयते निरुपाधिते
 बाधात्पुनरप्येव । यथाह बाधात्तौपाधिगम्यतेऽन्यथा चेति न कश्चि-
 दविरोध इति । अन्यस्तु सत्यतिपक्षवद्बाधस्यापि प्रतिबन्धकत्वमेव तेन बाधे
 सति प्रतिबन्धत्वाद्भिन्नयं न करोति हेतुरिति व्याप्तिपक्षधर्मतादौष-
 मनालोच्य अन्यथैव बाधस्य दोषत्वमित्याह । तस्माद्व्याप्तिपक्षधर्मता
 प्रमितत्वानां यत्र साक्षादेत विरहस्योद्भावनं तत्रासिद्धम् । यत्र तु
 व्याप्तादिविरहकिङ्केषपन्थासः सत्यतिपक्षोपन्यासो वा तत्रात्यो हेत्वा-
 भासः । ननु सौपाधित्वादयोऽपि यतोऽवगम्यन्ते तत् कृतः पृथक् दूषणं
 न भवत्यनैकान्तिकत्वादिवत् । नैवम् । अनैकान्तिकत्वादेर्व्याप्तादि-
 विरहबोधने लिङ्गुभावनियमात् पृथगुपन्यासः । सौपाधितादेस्तु
 प्रत्याज्ञादपि प्रतीतेर्न लिङ्गुभावनियतं तत्र प्रतिपादकं किञ्चिदस्ति ।
 नव बाध्यं यत्र लिङ्गुतात्सोपाधितादेः प्रतीतिरतीन्द्रियपञ्चतिविषये
 तत्र लिङ्गुः पृथगेव दूषणतयाभिधीयताम् । गच्छनैकान्तिकत्वादिव-
 क्रमपि सार्वभौमिकं व्याप्तिविरहलिङ्गुमिति हेत्वाभासाधिक्यमापन्न
 मिति । अनैकान्तिकत्वादिवत्तेषां लिङ्गुतामैककल्पेण निर्द्देशुमशक्य-
 त्वात् पृथक् पृथगेव बाधिवानमशक्यमपरितोषेयत्वादिभिः । वक्ष्याम
 आद्ये हेतुं तदनभिधानस्य । नन्वनुचितमुच्यते व्याप्तादिविरहलिङ्गु-
 त्वानैकान्तिकत्वादीनां पृथक् दूषणत्वमिति यतोऽप्यतिपक्षधर्मता-
 प्रेतलिङ्गुप्रमितिसाध्यानुमितिसद्वैकल्यान्न भवेत् । यतस्तथा न
 भवति तदेव तस्यां दूषणं यत्तु यत्तु निदमनुमित्युपनिष्कारणमिह

नास्तीति । अथ व्याप्तिपक्षधर्म्मते तत्रमिति च विद्यावान्वत्तदुक्तमि-
 त्कारणमस्ति त्वतिरेकोपदर्शनयोग्यं तस्मादनुमितिदोषप्रतीतिप्राद-
 र्भमनैकान्तिकत्वादीनां ननु साक्षादोषत्वं दोषप्रतिपादकतयापि च
 दोषत्वं साक्षादोषत्वमनुपवीत्याशङ्क्याभिधानमिति प्रथमदोषस्यैव
 दोषतयोद्भाषनं युक्तं न सत्यभिचारत्वादीनामिति विभागसूत्रमन-
 चकमिति तात्पर्यं सत्यमेतत् । साक्षादोषत्वं प्रतिबन्धकस्य व्याप्तादि-
 विरहस्य वा विरुद्धत्वादीनाम् तत्रसापेक्षतया यद्यपि दोषप्रव-
 निक्षेपस्तथापि विरुद्धत्वादयो यदोषप्रतिपादकतयोक्ताः कदुद्भाषन-
 साधवानुरोधात् व्याप्तादिविरहे तत्रोद्भाव्यमाने न हेतुर्गन्तुं शक्यते ।
 अनेकान्तिकत्वादौ तद्भाषिते व्याप्तादिविरहेऽर्थरूप्यते । व्याप्ता-
 दिविरह्यतिरेकेणानैकान्तिकत्वादेरनुपपन्नत्वात् । यथा तस्मादोषो-
 ऽयमित्युक्ते अस्मात् पक्षः स इत्यर्थरूप्यते ननु तत्र प्रतिपाद्या-
 न्तरापेक्षा तथेहापि निरर्थः । धूमोऽस्तीति प्रतिपादिते अग्निशक्तौ न
 व्याप्त इत्यर्थरूप्यते । नहि सम्भवत्यग्निना च व्याप्तोऽनसौ । चास्तीति ।
 अतएवानन्वादतोन्त्रियोपाध्यादिनिष्कानां तेषां पूर्वमनभिधानं स-
 मर्थितं तेषामनभिधाने अयमपि हेतुः । तानि स्तुपादिनिष्कानि
 नार्थवशादुपाधिमगप्रेक्षाणि गमयन्ति येन तेषां व्याप्तिर्नावधारिता
 तं प्रति तत्रप्रतिपादनमन्तरेणाप्रतिपादकत्वस्यापि सम्भवात् । अने-
 कान्तिकत्वाद्यवगते च व्याप्तादिविरहोपाधाय न प्रतिपादनीया-
 न्तरापेक्षा कस्यचित्तुषेतसः सम्भवतीति पूर्वपक्षसंक्षेपः । यथमसिद्ध-
 खल्लगे खवस्थिते वाधोऽवसमिधीयते । यतेन कीदृशमसिद्धखल्लगं
 व्यवस्थापितमायुश्चता भवति । व्याप्तत्वपक्षधर्म्माभासप्रमितोऽसिद्ध-
 इति तावत् विरुद्धादिषु खल्लगं किञ्चास्ति किं नास्ति । यदि नास्ति
 तदा व्याप्तिपक्षधर्म्माभासां प्रमिता विरुद्धादयः प्राप्नुवन्ति । अथास्ति
 तदा तेऽप्यसिद्धमेतदः प्राप्ताः । अथेतस्मिन्नाद्ये सत्यपि तेनासिद्धात्ता-
 भूताः तर्हि खल्लगमिदमतिव्यापकमापन्नम् । अथ यत्र व्याप्तिपक्षधर्म्मा-

व्यापमितत्वं साक्षाद्द्रष्टव्यं तदसिद्धमित्युच्यते तर्हि कक्षकान्तरमिदं
 मुक्तं स्यात् । नचैतदपि युक्तं यत्र व्याप्यत्वसिद्धेर्वातिविरहमात्रं
 प्रतिपाद्यते तत्र व्याप्यपक्षधर्मताप्रमितत्वात् । इति तर्हि तदोद्भाष्यं
 इति नानावसिद्धः स्यात् । एवं सर्वव्याप्यविशेषमुदाहरणं प्रसङ्गे
 विधातव्यम् । अथ प्रत्येकमिदं कक्षकं व्याप्यप्रमिततया साक्षाद्द्रष्टव्यो
 ऽसिद्धः पक्षधर्मताप्रमिततया वेति । तर्हि व्याप्योदाहरणाव्याप्ते
 रव्यापकत्वमुभयोः । अथोभयोरप्यसिद्धविशेषात्कक्षकत्वादयो न्यवित्त-
 वाद्यापकता न दोषायेति मन्यसे न सामान्यलक्षणं निर्वर्तकमप्यु-
 क्तमिदं विशेषलक्षणमपि घटते । अथानुमितेरसाधारण्ये तु व्यति-
 रेकोद्भावनं सामान्यलक्षणमपि । मैवम् । ननु प्रतिपक्षोद्भावनं तथेत्यति-
 व्याप्तौ भावरूपतया हेतुविशेषमेव निरुपाधित्वव्यतिरेकोद्भावनायाः
 स्वरूपमिति सर्वप्रमाखसामर्थ्या दोष इत्यत्र तदुद्भावनायात्वेन ।
 अथोच्यते व्याप्यपक्षधर्मत्वाभ्यां प्रमितत्वव्यतिरेको यत्र साक्षादप-
 न्यस्यते सोऽसिद्ध इति इदमप्यलक्षणमव्यापकत्वम् । यत्र व्याप्यादि
 व्याप्येण उपन्यस्यते तत्र वस्तुतया व्याप्यप्रमितेर्व्यतिरेकोऽस्तु नाम
 ननुपन्यस्यतेऽपि प्रयोगनाभावात् । व्याप्यव्यतिरेकदर्शनादेशानुमानात्
 वैकल्याणस्यो दोषस्योद्भावनपर्यवसानम् । तस्मात्तत्र प्रमितत्वव्यति-
 रेकोद्भावनं नास्तीत्याप्यापकत्वं दोषः । ननु विशेषलाभभावोपि वस्तु-
 तो विशिष्टाभाववर्ति मत्तदोषः न यदि विशेषलाभधिकां विशिष्ट
 कदा तत्रभावभेदोपि स्यात् । अथ नाधिक कदा विशेषलाभभावा
 शान्ता वा विशिष्टाभावोति । विशिष्टाभावस्यापि वस्तुतो दृष्टमेव
 विशिष्टाभावत्वायैकाग्रित्यननुगमश्च स्वार्थानुमित्यसिद्धायातिव्या-
 नुद्भावगतिरिति । अथ नृपं यत्र व्याप्यपक्षधर्मत्वप्रमितेर्व्यतिरेकः
 साक्षादप्यपन्यास इदसिद्धं अथोपन्यासत्वस्यानुपन्यस्योपि सम्भवा
 नान्यव्यापकतेति । नैतदपि युक्तं तथाहि शक्तेरन्यासत्वं किं शक्य
 स्वरूपमिदं शक्यमात्रम् उक्तं शक्यप्रमापकत्वम् । व्याप्तोऽनेकात्मिकत्वं

यमि व्याप्तिरूपत्वं शब्दप्रतिपक्षमवश्येव । द्वितीयेपि यदि साक्षादिति
प्रत्यक्षेनेत्यर्थः तदा प्रत्यक्षेण प्रमाप्रणीयत्वं व्याप्तिपक्षधर्मात्ताप्रमिति
विरोधश्च प्रत्यक्षप्रतिदोषिकाभाषप्रत्यक्षतावादिसमे विमर्शदावश्यतो
नित्यव्याप्तिः । अन्यसमे न कचिदपीति मर्माव्याप्तिः । अथ व्याप्तिपक्ष
धर्मात्ताविरहस्यापि प्रत्यक्षप्रमाप्रणीयता विमर्शता सा न युक्ता उक्त
नदावाक्यस्य व्याप्तिपक्षधर्मात्ताविरहानभिधायित्वात् तदिरहेपि
तात्पर्यभ्रवशमे प्रत्यक्षसमुदितसकलताविकल्पनाव्यापकत्वापातात् ।
अतीन्द्रियपक्षादिविरहे च विषये तदभावादव्यापकत्वापत्तेः । एतन्न
यदि भिन्नाजपेक्षत्वं साक्षादर्थः सोऽपि निरस्तः । अतोऽयं यत्र
व्याप्तिपक्षधर्मात्ता प्रमितेर्हतिरेका प्रमादानीयान्तरानपेक्षतया तत्
प्रमापकस्य भिन्नस्योपन्यासकतिरेकेण प्रत्यक्षोद्भावनः तदसिद्धमिति
नैतदव्यपगतम् अतिव्यापकत्वात् तच्चाह विमर्शदा प्रत्यक्षे तावद्विपक्षा
वृत्तितदभूततर्काभावात् सोपाधितावक्तुम् । यदाह भवान्नुक्त
अर्को नास्ति सोऽप्रमाणक इति तस्मात्प्रामाण्येवं प्रत्यक्षेण शिवाह-
नित्यत्वप्रसङ्गः नच तादृशतर्काविनयत्वमपि प्रतिपादनीयान्तरान-
पेक्षव्याप्तिपक्षधर्मात्ताप्रमिति विरोधप्रमापकसिद्धभूतमेवति वाच्यं तथा
सति सिद्धत्वादिवक्तव्यं हेताभावात्तत्त्वप्रसङ्गात् । नचोच्यते
ततोपन्यास्यमाने तदसिद्धमवतु साध्यविषयस्य व्याप्तिव्यादिना तु इत्य-
मात्रं विरोधादेव तत् उपन्यासप्रकारभेदाच्च भेदव्यवस्था हेताभावात्
हान् । नञान्नेत्यादिबलवन्तासादृश्यते । किं नाम प्रमाद्य
प्रमेयभाववत् प्रकारामुद्रमाप्रमिति तदव्यपकताभिधानं युक्तं हि
केन प्रकारेणासिद्धत्वमवति न तावद्वक्तव्यत्वेन तथा प्रत्यक्षोद्भावन-
त्वस्य विमर्शोचितप्रकारेणोपन्यासमानस्य सम्भवात् । सर्वथा निष्प्र-
काररतामिदधर्मिबलद्वारावनाशकत्वात् । नच तथा प्रत्यक्षोद्भावन-
त्वमायुद्भावेन असिद्धे येन प्रकारभेदव्यवस्थितिरमेन भवेत् । नच
प्रत्यक्षोद्भावनपदस्थाने उद्भाव्यमानत्वमिति कृते निस्तारः सोपाधित्वाधु-

द्रावने प्रमित्यभावेऽवर्तनं व्यर्थं तस्मिन् क्रियते इति तदव्यापकत्वं प्रसज्य-
तेति प्रमाणं नूतत्वादिति । एतेनानिर्दिष्टः साध्यसम इति प्रयुक्तं यथाकथं
श्रुतिभाष्यस्यास्य सत्त्वं साधारणत्वात् साध्यविशेषस्य शोक्तृप्रकारपर्य-
न्तवागर्थतिरिक्तेनान्यस्यासमावात् सत्त्वान्तरं यो शोक्तृप्रकारः
यथासम्भवं हि योजनीय इत्यस्य विस्तरेण्येति ।

यदिचासिद्धसत्त्वविशेषेणैव प्रमाणानुवच्छेदकव्यतिरिक्तेन यद्य
वच्छेदं किं तन्नेति चिद्वद्वं केनचिदन्त्येति चेत् । विरुद्धमेव किं
मुक्तं । तथाहि साध्यविशेषेणान्यो विरुद्ध इत्याहुः । तत्र साध्यव्यतिरे-
केण हि व्याप्तिः कार्त्तिकेन वा व्यनैपाधिको वा स्वाभाविको वा सम्बन्ध-
भ्यामुक्तिभिः सविशेषणः सहभावश्च निरूप्यते । तथा सति च
साध्यव्यतिरेकेण सामानाधिकरण्यमेव विशेषणविशेषयुक्तं विरुद्ध-
मित्युक्तं स्यात् । यदा तैवं तदा साध्यव्यतिरेकसामानाधिकरण्यमेव
हेतोरसम्भवं समर्थमिति तन्मात्रमुद्धृत्य कृथा विशेषणप्रतीपः । तथा
चानैकान्तिकप्रवाधे स्यात् । ननु साध्यव्यतिरेकसम्बन्धोऽपि विरुद्धा-
नैकान्तिकप्रवाधेऽप्यारोप्यते तथापि वस्तुगत्या स्वाभाविकोऽसौ विरुद्ध-
प्रवृत्त्येतावन्मात्रविशेषविशेषयुक्तः विरुद्धस्यैकान्तिकप्रवाधेऽप्यस्यामः
मेवम् । दत्तोत्तरत्वात् वस्तुगत्या सन्नप्ययं विशेषो नोद्भावनायं इत्यु-
पेक्षणीय इत्युक्तम् । तथाहि नेदमस्य साधकमेतत्साध्यं प्रति विरुद्ध-
त्वादित्यभिधीयमाने विरुद्धप्रत्ययं निरुक्ते । विशेषणाधिकार्योक्त्या-
येन दृष्टमिदं इत्युक्तम् । व्यतयवानैकान्तिके मन्देहेन प्रत्यवस्थानं विरुद्धे
तु व्यतिरेकनिश्चयेनेति विशेषादनयोर्भेदेनोपस्थासहस्यप्यनवकाशम्
व्यगुमिति हेतुव्यतिरेका हि हेतुदोषोऽनुमितिहेतुसंज्ञेनानिश्चितत्वाद
भावस्य दोषत्वात्तावन्मात्रं ज्ञायं तत्र हेतुविरुद्धासम्बन्धोद्भावनाभा-
वेन गम्यते तस्मादनुमितिहेतुव्याप्तिप्रमितिस्थितिरनोपपन्नः संशये
व्यतिरेकनिश्चये नोद्भावनापि कुतश्चावस्थानं विरुद्धसम्बन्धमात्र-
नियततत्त्वसम्बन्धवद्व्यपेक्षास्याविति तत्त्वसम्बन्धमात्रमेवावो व्यतिरेकस्य-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

मापयेत् यदिचयोश्चि प्रमाणादभिहितं प्रमाणाभासान्वयविषयस्य प्रमा-
 तस्य प्रमाणाभास्येनाभिधीयतएव । अथ द्वितीयः तथापीतरसङ्कापे
 प्रमाणाभिलेखोत्तरमापयेत् यथा प्रमाणाभास्ये प्रमाणाभास्येविशेषपर-
 साधोत्तरवाच्येपि । तस्यैव विशेषइति चेन्न पूर्ववदुत्तरत्वात् व्युत्था-
 पि यन्मनु विशेषोविषयः किं प्रत्यक्ष विशेषप्रत्यक्षेन साधनाधिकर-
 यत्वात् तथापि सति विशेषणैः तस्य स्यात् । स्यादितत् विशेषप्रत्यक्षेन
 न विशेषसाधनमिहादितमत्र विनियुतं किन्त्वसाधनस्यैव व्युत्थितं
 विशेषप्रत्यक्षं साधनं तस्मात्साधनाधारणी प्रमाणावतिरिति
 यन्मार्गः तस्य तदुत्तराः प्रमाणाभास्येनाभिधानमुत्तरं युक्तं नैवविहितं
 प्रमाणावतिरिति चेन्नदेव्युत्तराः अपि विशेषप्रत्यक्षेनाभास्ये यथा प्रमाणाभास्ये
 तत्तस्य विशेषप्रत्यक्षस्य तत्त्वतोवाटनसिद्धत्वात् प्रमाणावतिरिति तत्त्वतो
 तयोत्तरावतिरिति तस्यैव सति प्रमाणाभास्ये भवतीत्यस्य प्रमा-
 नाभास्ये तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधानमुत्तरावतिरिति युक्तं
 ननुतस्य अथ मन्यते किमिह प्रमाणावतिरिति प्रत्यक्षेनाभास्येनाभिधान-
 योऽनुमानं प्रमाणावतिरिति । अथावमुक्तमिति युक्तमनुमानं किं
 तत्त्वमुमानमिति चेत् । अथपि प्रमाणावतिरिति तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधान-
 योऽनुमानमिति विचार्य प्रमाणावतिरिति चेन्नदेव्युत्तराः अपि विशेषप्रत्यक्षेनाभास्ये
 तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधानमुत्तरावतिरिति युक्तं नैवविहितं
 प्रमाणावतिरिति चेन्नदेव्युत्तराः अपि विशेषप्रत्यक्षेनाभास्ये यथा प्रमाणाभास्ये
 तत्तस्य विशेषप्रत्यक्षस्य तत्त्वतोवाटनसिद्धत्वात् प्रमाणावतिरिति तत्त्वतो
 तयोत्तरावतिरिति तस्यैव सति प्रमाणाभास्ये भवतीत्यस्य प्रमा-
 नाभास्ये तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधानमुत्तरावतिरिति युक्तं
 ननुतस्य अथ मन्यते किमिह प्रमाणावतिरिति प्रत्यक्षेनाभास्येनाभिधान-
 योऽनुमानं प्रमाणावतिरिति । अथावमुक्तमिति युक्तमनुमानं किं
 तत्त्वमुमानमिति चेत् । अथपि प्रमाणावतिरिति तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधान-
 योऽनुमानमिति विचार्य प्रमाणावतिरिति चेन्नदेव्युत्तराः अपि विशेषप्रत्यक्षेनाभास्ये
 तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधानमुत्तरावतिरिति युक्तं नैवविहितं
 प्रमाणावतिरिति चेन्नदेव्युत्तराः अपि विशेषप्रत्यक्षेनाभास्ये यथा प्रमाणाभास्ये
 तत्तस्य विशेषप्रत्यक्षस्य तत्त्वतोवाटनसिद्धत्वात् प्रमाणावतिरिति तत्त्वतो
 तयोत्तरावतिरिति तस्यैव सति प्रमाणाभास्ये भवतीत्यस्य प्रमा-
 नाभास्ये तत्त्वतो तदेवाभास्येनाभिधानमुत्तरावतिरिति युक्तं

व्याप्यत्वस्य वस्तुमप्यवयवात् । तदेव हि प्रमात्रेण स्वमेवार्थे चैव सद्रूप-
उपलब्धेयत इत्यत्रासत्तेरपि सिद्धेऽस्माकमीदृशसिद्धमेवार्थः । अत्र
नानार्थे तत्रास्तिप्रत्ययार्थानविषये वस्तुत्वमित्यत्रार्थमेव चानिमुत्पा-
दनीयमिति भवति । एतद्वैवाचित्तं तदा केन साधनीयं चेन्न सद्रूपेणा-
भवात्तत्रावयवार्थानोत्पादकप्रमाणव्ययेकं तत्र मिथ्यात्वमस्तीत्यव-
यवात् प्रत्ययत्वादवयवार्थं चुर्यवयवार्थान्वयोत्पादयितुमिच्छा-
यान्ते सर्वत्रैवास्ति न । किमिह न ननु सर्वमस्तीति । अथ भवति चेन्न
व्यप्यत्वोक्तमस्ति च विषयः स नदीयवयवार्थान्वयविषयो भवति । किंचित्
मिति तदोक्तं नास्ति । यदा व्याख्यातादीदृशार्थे भवति प्रकृतित्वेवाप्य-
मत्रा प्रतिष्ठां प्रकृतयेन स्मृत्यवयवार्थान्वयविषयो भवति त्वेवार्थे प्रेक्षा-
वान् ननु द्वारं प्रवर्तते येन स्वोक्तवयवार्थान्वयविषयत्वं भवेत् । अत्र
वयवार्थान्वयविषयत्वं व्याख्याताम् । अथ मन्यते तत्सिद्धान्तमनुसन्धानेन
तथा वयवार्थान्वयत्वं द्वैवावयवार्थान्वयमस्तीति भवादनुसन्धतइति । सैवम्
च ईश्वरसद्रूपविविधो भवति प्रमाणमात्राः प्रमाणतया चान्या प्रतीतः
तस्य प्रमात्रत्वं श्रद्धाभिद्युत्पादनीयमिति नास्माकमीदृशः सिद्धान्तः
प्रस्तुत ईश्वरसद्रूपविविधं वस्तुमात्रं भवति प्रमात्राभावेन चान्या
प्रतीतमस्ति तत्रमात्रेणैवमिति । स्वामात्रम् ईश्वरसद्रूपविविधस्य
प्रमात्रस्य भवति चाप्यवयवार्थं कियतामित्यभिमतं एतद्वैवाचित्तं ननु
प्रमात्रेणाप्रमात्रेण वेति विशेषोपपन्नमिति न चाप्यवयवार्थान्वयप्रमात्र-
ज्ञानमात्रावाप्युपपत्तेः तत्र साधने केन पराधिष्ठेयाद्युक्तमनुवृत्त-
नीयम् । स्यादेतत् केवमीश्वरसद्रूपविविधया प्रमात्रप्रतीतिरक्ताकम-
त्पन्ना सा च विचारिणी सत्या वेति संग्रहोऽस्माकमस्तीति कपटविद्वा-
दसाधनं यदिदं दूषकमवादि भवति तत्रैवकाशमिति चेत्तदस्ति
एवं हि तस्यां प्रतीतिः । वयवार्थान्वयवयवार्थसंग्रहेन तस्याः प्रतीतेर्मात्रेण
वस्तुमात्रं तस्यापि योऽसौ विषय ईश्वरसद्रूपज्ञानं सर्वत्रैव संग्रहमात्रं

